el globus vermell

EN RESIDÈNCIA DE BARCELONA

Fundació Joan Miró Barcelona

TOT LO ROIG FA GOIG

Aproximació a la Marina del Port i del Prat vermell

El globus vermell EN RESIDÈNCIA a l'Institut Montjuïc. Curs 2022-2023

Realitzat en el marc de la 14a edició de Creadors EN RESIDÈNCIA als instituts de Barcelona, un programa de l'Institut de Cultura de Barcelona i del Consorci d'Educació de Barcelona, ideat en cooperació amb l'Associació A Bao A Qu.

Comissariat i coordinació
Fundació Joan Miró

Alumnes de 3r d'ESO
Ainhoa Hurtado, Alejandro Rubio, Artiyom Isaimto, Bilal Henafi, Cecilia Mikhaeil, Claudia Cuello, Daniel Castro, Denisse Daza, Hadia Jasim, Imran Syed, Jordan Duván, Judith Aguiló, Natalie Coronel, Noah Touza, Owen Medina, Paul Legaspi, Tatiana Fernández, Zulema Boroporatino.

Docents
Blanca Navas, Elies Carles, Vanessa Benavente.

Col·laboracions
Maite Gabilondo Díaz (Equal Saree) i veïnes i veïns del barri de la Marina

CAT

GUIES D'ARQUITECTURA I URBANISME DE BARCELONA

TOT LO ROIG FA GOIG

APROXIMACIÓ A LA MARINA DEL PORT I DEL PRAT VERMELL

INTRODUCCIÓ

El barri de la Marina del Port i del Prat Vermell havia estat una rica zona agrícola que els últims dos segles ha experimentat una transformació notable, especialment ràpida des dels anys 1950-1960. Avui en dia és un barri viu, dinàmic i amb una àmplia diversitat social i cultural, que lluita per trobar un equilibri entre voluntat de preservar la seva identitat i la seva història i la necessitat d'adaptar-se a les necessitats urbanes del segle 21. Aquesta publicació és una aproximació històrica i urbanística al barri de la Marina desenvolupada amb estudiants de l'Institut Montjuïc.

BIBLIOGRAFIA RELACIONADA

Donde la ciudad cambia su nombre. Francesc Candel. 1964

El barri vell de Port. Imatges i records. Ramon Anglès i González. Ajuntament de Barcelona. 1999

Barcelona. Les cases barates. Diversos autors. Ajuntament de Barcelona. 1999

Una història de La Marina de Sants. Vides paral·leles. Jordi Ortega Robert. Ajuntament de Barcelona. 2007

Col·lecció "Conèixer el districte de Sants-Montjuïc". Arxiu Municipal de Sants-Montjuïc:
1. El creixement urbà. 1993
2. La industrialització. 1993
3. Pagesos i menestrals. 1994
7. La Zona Franca. 1996
11. Els mercats. 2000

GUIES D'ARQUITECTURA I URBANISME DE BARCELONA

Arquitectura d'avantguarda a Barcelona. Josep Lluís Sert i el GATCPAC. 2016

Jardins interiors d'illa de l'Eixample. Barcelona. 2018

El patrimoni industrial del Poblenou, Barcelona. 2019

Mercats de Barcelona. 2019

Arquitectura Moderna a Barcelona. 1950-1975. 2019

La Barceloneta. Història, arquitectura i art públic. 2020

EVOLUCIÓ HISTÒRICA

Durant segles el territori situat a la banda sud-oest de Montjuïc va ser una àrea eminentment agrícola, amb conreus de secà, i ramadera, amb vaques, cabres i ovelles que pasturaven en terrenys pantanosos abans de ser enviades a l'escorxador. Alhora, Can Tunis, el barri de la platja, concentrava una certa activitat pesquera.
Al segle 18 apareixen les primeres indústries tèxtils, una de les quals, la Fàbrica Bertrand i Serra, va acabar donant nom a la zona (el Prat Vermell) pels colors dels tints que quedaven impregnats a la terra quan les teles s'assecaven al sòl sobre els anomenats prats d'indianes.

Ja al segle 19, concretament el 1819, s'obre el Canal de la Infanta, el qual permet la transformació dels conreus de secà pels de regadiu. Així mateix, l'existència del Canal, juntament amb la prohibició del 1846 d'instal·lar fàbriques a l'interior de la ciutat, afavoreix la implantació d'indústries a la Marina.

Però a finals del segle 19 a la zona no només hi venen fàbriques. També s'hi instal·len activitats d'oci com diversos banys i l'hipòdrom, construït el 1883 amb un aforament per a 2.500 espectadors. Aquesta instal·lació va romandre dempeus fins el 1934 i al llarg dels seus 50 anys de vida també va servir de camp d'aterratge dels primers prototips d'avió i va acollir partits de futbol dels equips pioners de la ciutat.

La substitució progressiva de conreus i pastures per activitats industrials i portuàries és fortament impulsada a partir del 1916, quan es crea la Zona Franca, un espai industrial vinculat al port, sense aranzels i amb exempcions fiscals per l'elaboració, exportació i importació de mercaderies.

La creixent activitat industrial a la zona i el fort creixement demogràfic de la Barcelona dels anys 1920, amb el consegüent augment del barraquisme, fan que entre 1928 i 1929 a la Marina s'hi construeixi un dels quatre barris de Cases Barates de la ciutat, el d'Eduard Aunós, amb més de 500 cases per als barraquistes expulsat de Montjuïc per les obres de l'Exposició Internacional.

El 1952, i per raons semblants, es construeix el barri de Can Clos, on són enviats part dels barraquistes desallotjats de la zona alta de la Diagonal perquè s'hi ha de celebrar el Congrés eucarístic.

Tot i això, la zona de la Marina roman poc urbanitzada fins als anys 1960, dècada a partir de la qual el creixement urbanístic s'accelera de manera definitiva.
La primera gran indústria moderna que s'instal·la a la zona és la Seat, constituïda el 1955, i divuit anys més tard, el 1973, el Polígon industrial de la Zona Franca ja dóna feina a més de 46.000 treballadors.
La Seat edifica un conjunt de 1.700 habitatges per als seus treballadors (la barriada de Sant Cristòfol), igual que fan altres indústries i promotors públics i privats en aquelles dècades. Així, la Marina es forma a partir de la confluència entre barris o conjunts desenvolupats en diferents moments per acollir el treballadors que arriben a la ciutat: Port, Can Clos, el Polvorí, Sant Cristòfol, Estrelles Altes, la Vinya, Plus Ultra...
Els quaranta anys de democràcia han suposat la consolidació del barri i, sobretot, una gran millora pel que fa a jardins i zones verdes, equipaments públics i accés al transport públic, especialment amb l'arribada del metro.

Finalment, des de fa uns anys està en marxa la reurbanització d'una gran zona de la Marina del Prat Vermell que suposarà la construcció de gairebé 11.000 habitatges en 75 hectàrees a més de nous equipament i àrees verdes, de les que cal destacar el futur parc central del barri d'unes 3 hectàrees.

01 CASTELL DEL PORT

Mare de Déu de Port, 56
Segles 11-15

Castell en runes situat al sud-oest de la muntanya de Montjuïc. Va ser una estructura defensiva de Barcelona molt rellevant des del segle 11 fins a final del segle 15.

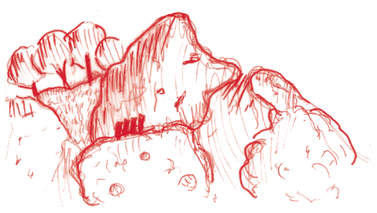

02 CEMENTIRI DE MONTJUÏC

Mare de Déu de Port, 56
Leandre Albareda i Petit. 1883
Bé d'Interès Urbanístic (C)

Situat a la vessant sud de la muntanya de Montjuïc, aquest immens cementiri de 56 hectàrees és característic per les meravelloses vistes cap al Mediterrani, amb el port i el delta del Llobregat en primer pla, i pel seu eclecticisme arquitectònic, amb elements neoclàssics, modernistes i noucentistes.

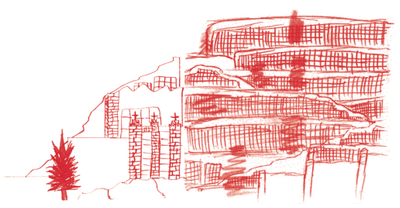

FOSSAR DE LA PEDRERA
Beth Galí. 1985

Espai memorial dedicat a les víctimes de la repressió i dels bombardejos franquistes. Des de 1985 hi reposen les restes mortals de Lluís Companys, president de Catalunya durant la guerra civil i executat pel franquisme el 1940. També hi ha "In memoriam" (Leonard Glaser) en homenatge a les víctimes de l'holocaust nazi.

03 FAR DE MONTJUÏC

Camí del Far, 1
1906
Bé d'Interès Urbanístic (C)

Entra en servei el 1906 amb un llum d'oli que de seguida és considerat ineficaç.
El 1915 se'l substitueix per una làmpada incandescent i el 1925 per un sistema de dos flaixos blancs cada 10 segons visibles fins a 41 km de distància. El far està ubicat sobre un edifici de tres plantes on hi havia dos habitatges per les famílies dels encarregats del far. Avui en dia té el funcionament automatitzat i a l'edifici ja no hi viu ningú.

"En aquest barri hi ha gent senzilla que, des del punt de vista de la col·lectivitat, ha fet una tasca molt important". (Oriol Granados, historiador membre del Centre d'Estudis de Montjuïc)

04 CASA DEL RELLOTGE

Jardins de Can Ferrero, Pg. de la Zona Franca, 116
1912
Reforma: 1984
Bé d'interès documental (D)

L'edifici d'aquest centre cívic, conjuntament amb la torre del rellotge (no conservada), estava ubicat al centre del recinte fabril de, primer, l'empresa tèxtil "La Auxiliar de la Industria" i, després, Can Farrero, especialitzada en estris de metall i de llauna. Aquesta última tanca el 1965 i gràcies a la lluita veïnal s'aconsegueix preservar l'edifici i fer-hi els jardins de l'entorn.

05 MASIA CAN MESTRES

Camí de Can Clos, 1-9
1920
Bé d'Interès Urbanístic (C)

L'única masia que es manté com a testimoni de la gran activitat agrícola i ramadera que es desenvolupava als camps de la Marina. Originalment la masia només tenia una planta però el 1942 se n'hi afegeixen dues més.
Va ser cedida a l'Ajuntament amb la condició que fos una granja-escola i el 1997 esdevé el primer punt de la xarxa d'horts urbans municipals. Hi ha 52 petites parcel·les conreades de manera ecològica per majors de 65 anys.

06 COLÒNIA SANTIVERI

Mare de Déu de Port, 123
1915-1920
Bé d'interès documental (D)

Petit barri de casetes d'una o dues plantes construïdes al costat de la fàbrica Santiveri, de la qual encara queda la casa dels propietaris, del 1895.
Antigament aquests carrerons estaven al costat del barri de Can Tunis i més enllà hi havia la platja. Avui en dia marca el límit entre la ciutat i l'àrea industrial vinculada al port.

07 COLÒNIA BAUSILI

Colònia Bausili / Ulldecona
Joan Amigó. 1928

Complex d'habitatges d'estil tradicional i amb pati compartit construït com edifici annex a la desapareguda fàbrica Teixits Brugaroles, famosa pels seus teixits d'alta qualitat.
Aquí s'hi desenvolupen projectes artístics i culturals durant tot l'any i recentment l'Ajuntament ha decidit preservar-la i convertir-la en un equipament públic.

08 CASES BARATES "EDUARD AUNÓS"

Àrea delimitada pels carrers Ulldecona, Ascó, Arnes i Sovelles
1929 - enderrocades als anys 90

Polígon de 533 cases d'entre 30 i 40 m2 construïdes amb l'objectiu de reallotjar els barraquistes de Montjuïc abans de la celebració de l'Exposició Internacional de 1929. El conjunt rep el nom d'Eduard Aunós, aleshores ministre de Treball, Comerç i Industria de la dictadura de Primo de Rivera, i passada la Guerra Civil, als carrers se'ls posen noms de pobles Tarragona. Als anys 90 el conjunt és enderrocat i al seu lloc s'hi construeixen diversos blocs amb 340 pisos.
La novel·la "Donde la ciudad cambia su nombre" (1957) de Francesc Candel està ambientades aquí, on viu gran part de la seva vida.

"La populosa barriada de las Casas Baratas (...) consta de veintiuna calles. Antes estaban numeradas. Calle 1, calle 2, calle 3, calle 4, hasta 21. Sonaban a prisión o a Nueva York estos números. Ahora les han puesto nombres. Unos nombres catalanes, unos enrevesados nombres catalanes (...): Ulldecona, Pinatell, Cisquer, Pontils, Rojals, Tragurá, Arnés, Ascó, Motrils, Riudoms, etcétera." (Francesc Candel, escriptor)

"Les Cases Barates eren com un poble: érem una gran família, hi havia molt bona convivència, menjàvem junts al carrer...". (Encarnación, veïna)

09 "MERCADILLO" DE LA MARINA – ZONA FRANCA

Als carrers Ferrocarrils Catalans i Mare de Déu de Port, entre Foc i Motors
Diumenge de 9.00 a 14.00 h

Mercadal de venedors ambulants i de productes diversos (excepte alimentació) que acull unes 500 parades. Inicia la seva activitat, de manera informal, durant els primers anys de postguerra. Fins a principis de 2023 se celebrava als carrers Acer, Plom i Metal·lúrgia, al costat d'on hi havia hagut el conjunt de Cases Barates. D'aquí ve el nom popular de "Mercadillo de les Cases Barates".

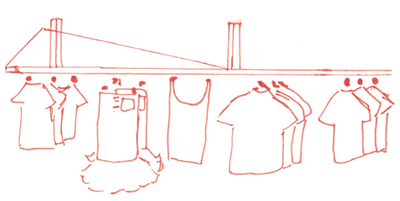

10 FÀBRICA PHILIPS
ACTUALMENT CONEGUDA COM "ILLA PHILIPS"

Pg. Zona Franca, 191-203. Barcelona
Josep Maria Soteras i Mauri. 1959
Bé d'Interès Urbanístic (C)

Conjunt fabril amb diferents pavellons distribuïts a l'entorn d'uns jardins interiors concebuts per al descans dels treballadors. Arquitectònicament en destaca l'ús de tres materials principals: la fàbrica de maó vist, l'estuc pintat de blanc i el vidre.
La fàbrica tanca el 2004 i una bona part dels seus edificis s'han transformat en equipaments públics.

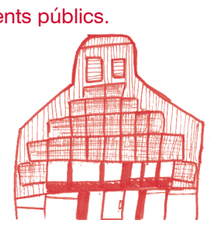

BIBLIOTECA FRANCESC CANDEL
Amnistia Internacional, 10
Josep Maria Soteras i Mauri. 1954
Reforma: Josep Lluís Canosa i Magret. 2006

Ocupa part de l'edifici on hi havia la fàbrica de llums i bombetes elèctriques. Té una superfície de 2.091 m2 distribuïda en dues plantes i està especialitzada en automobilisme, mobilitat sostenible, dansa, cinema documental i Francesc Candel.

GRANER
Jane Addams 14-16
Josep Maria Soteras i Mauri. 1954
Reforma: Gdmas (Maite Hernando i Sara Galmán). 2011
www.granerbcn.cat

Fàbrica de creació especialitzada en la dansa i les arts vives. Ocupa la nau que feia de forn assecador de bombetes, la forma de la qual li va donar el sobrenom popular de "graner".

JARDÍ DELS DRETS HUMANS
Van der Harst. 1960
Rehabilitació: Jaume Graells. 2007

Frondós jardí de més de 12.500 m2 dissenyat per la paisatgista i parella de l'aleshores director de la fàbrica Philips amb l'objectiu que els treballadors tinguessin un espai exterior de descans i esbarjo.
Destaca la gran varietat d'espècies vegetals, algunes úniques a Barcelona, així com els 30 punts de llum que recullen els 30 articles de la Declaració Universal dels Drets Humans (Nacions Unides, 1948) i la poesia "Como la cigarra" de Maria Elena Walsh, homenatge als desapareguts de les dictadures militars de Xile i Argentina.

"Abans això era un poble... i ràpidament s'ha fet molt gran". (Pedro, veí)

12 LA BÀSCULA

La Bàscula
Foc, 128
www.labascula.cat

Equipament municipal nascut el 1988 que treballa per donar resposta a les necessitats i inquietuds culturals dels adolescents i joves del barri, especialment en l'àmbit musical. El centre ofereix una programació regular de concerts, tallers i altres activitats.
A una façana de l'edifici hi ha el gran mural "Jovedelik" (2020) de l'artista El Rughi.

"Treballa per donar resposta a les necessitats i inquietuds dels adolescents i joves del barri" (Noah, alumna)

"És important com a lloc recreatiu i social" (Jordan, alumne)

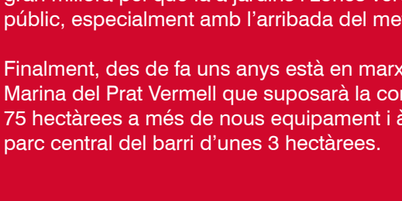

13 PLAÇA I MERCAT DE LA MARINA

Plaça i Mercat de la Marina
Pg. Zona Franca, 178-180
Albert de Pineda. 2003

L'any 1973 s'inaugura el mercat de la Mare de Déu del Port (després anomenat simplement Mercat del Port) per donar resposta a les necessitats del barri en un moment de fort creixement demogràfic. El 2003 es reubica i se li canvia el nom per Mercat de la Marina. El nou projecte situa el mercat sota una plaça amb una gran zona de repòs a l'ombra dels arbres i una zona de jocs infantils. Per arribar al mercat hi ha dues grans entrades oposades des del nivell de la plaça. La façana està formada per grans paraments vidriats protegits per portes plegables de fusta.

"Des que el 2003 es reubica el mercat a la pl. de la Marina, hem baixat el nombre de clients perquè s'han obert molts establiments, però nosaltres, les 27 parades que constituïm el mercat, seguim aquí per vendre per a la gent de 'tota la vida' del barri" (Rosa Garcia, comerciant)

14 FIRA BARCELONA

Fira Barcelona
Av. Joan Carles I, 64. L'Hospitalet de Llobregat
Toyo Ito i B720. 2010

El recinte Fira Gran Via (el segon recinte de Fira Barcelona després del de Montjuïc) consisteix en dues torres de 114 metres d'alçada (una d'oficines i una d'hotel) que, com les dues torres venecianes de pl. Espanya, donen entrada al recinte de 9 pavellons (240.000 m2 en total) units per una passarel·la elevada serpentejant.

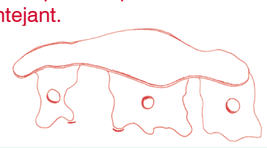

"A les xarxes socials vam començar a referir-nos a nosaltres com els 'mariners' i ara tothom se sent part de la Marina". (Dani Fernández, veí)

11 PARC CAN SABATÉ

Parc Can Sabaté
Mineria, 18 / Mare de Déu de Port
Imma Jansana, Neus Solé i Daniel Navas. 1984

Parc frondós dissenyat amb una forta influència de l'arquitectura postmoderna. Té una allargada plaça central, una font en forma de piràmide i un estany.
Ocupa el solar de l'antiga fàbrica Industrias Mecánicas, de Gerard Sabaté, però popularment coneguda com "Can Barret" en honor de Josep Antoni Barret, enginyer i industrial que va construir aquí la primera foneria al 1898.

"El barri ha canviat molt, abans tot eren descampats". (Juan Manuel, veí)

"Antigament tot era és verd... crec que hi falten arbres". (Maria, veïna)

15 PLAÇA DEL MOVIMENT OBRER + SKATEPARK

Pg. Zona Franca / Foc
Toyo Ito Associates i Óscar Tusquets / Straddle3. 2018

La plaça recorda els fets produïts el 18 d'octubre de 1971 quan els treballadors de la SEAT van ocupar la fàbrica en protesta per l'acomiadament d'uns companys i la policia franquista al carregar contra la protesta va matar l'obrer Antonio Ruiz Villalba.
La plaça té l'escultura "Al·legoria de la Marina", obra de l'artista local Benito Maín, que recorda el passat pescador i la feina a les fàbriques del barri, i uns murals de l'artista Andrea Michaelsson (B-Toy) que rememoren la lluita obrera del barri.
A més, hi ha un ampli skatepark, projecte de Straddle3 d'uns 2.000 m2 amb bowls i sets d'escales.

"Com és possible que uns quants veïns parin una empresa amb poder i li impedeixin construir? Les empreses es doblegaven davant la ciutadania, va ser una cosa molt forta" (Oriol Granados, historiador i membre del Centre d'Estudis de Montjuïc)

"Els seus relleus permeten fer trucs amb l'skate però també és un espai per estar amb amics" (Paul, alumne)

"L'skatepark genera més ambient i atrau més gent al nostre barri" (Zulema, alumna)

16 LA CHALMETA

Micaela Chalmeta, 7-9 / Ulldecona 24-28
Pau Vidal + Vivas Arquitectos. 2022
www.lachalmeta.coop

Cooperativa d'habitatge en cessió d'ús, un model alternatiu a la compra i al lloguer, assequible i no especulatiu.
El bloc té 32 habitatges de diferents tipologies (entre 1 i 3 habitacions i entre 44 i 80 m2) i diversos espais comunitaris (economat, bugaderia, sala d'estudi, terrasses amb hort, etc.) i hi viu una comunitat autoorganitzada i participativa de veïns i veïnes. Just al davant, a la vorera, hi ha una xemeneia que resta com únic testimoni d'un antic conjunt fabril.

NIVELLS DE PROTECCIÓ

Bé Cultural d'Interès Nacional (A)
Bé cultural d'interès local (B)
Bé d'Interès Urbanístic (C)
Bé d'interès documental (D)

TOT LO ROIG FA GOIG

APROXIMACIÓ A LA MARINA DEL PORT I DEL PRAT VERMELL

Associació internacional que treballa per la defensa dels drets humans arreu del món. Premi Nobel de la Pau, 1977

BIBLIOTECA FRANCESC CANDEL

EL GRANER

JARDÍ DELS DRETS HUMANS

Eleanor Rathbone 1860-1935. Feminista i activista social. Premi Nobel de la Pau, 1931

Pren el nom de l'edifici del Polvorí, magatzem de pólvora i explosius construït el 1773 com construcció auxiliar a les instal·lacions militars del Castell de Montjuïc

"Més enllà": barri dels anys 1920 que deu el seu nom al primer avió espanyol que va fer el vol entre Europa i América, l'any 1926

Grup de 13 noies, algunes d'elles membres de les Joventuts Socialistes unificades, afusellades pel franquisme el 5 d'agost de 1939, després de la fi de la Guerra Civil

CAN TUNIS
Nom derivat de Casa Antúnez, família que al segle 18 va dessecar i recuperar per a l'agricultura les terres pantanoses de la zona

FOSSAR DE LA PEDRERA

XEMENEIA

Carrer de la Mineria
Cal Joanet Sant
Cal Batllori
Cal Navarro
Cal Burot
Estrelles Altes
Parc Can Sabaté
Can Negre o Can Mosqueres
El Polvorí
Carretera del Prat
C. de l'Alumini
C. de l'Energia
C. de Jane Adams
C. de la Foneria
Can Brasso
C. de la Mare de Déu del Port
C. dels Ferrocarrils Catalans
Cal Pipa
La Torre dels Coloms
Plaça i Mercat de la Marina
Foment
C. Aviador Durán
C. Aviador Durán de Alda
C. Mecànic Pablo Rada
Plus Ultra
El Mas Català
Cal Magí del Roda o Can Cros
Can Clos
Can Mestres
C. del Bronze
Sant Cristòfol - La Seat
C. dels Alts Forns
C. de l'Urani
Plaça del Moviment Obrer +Skatepark
C. del Foc
Ca l'Aragó
Port
C. del Ferro
C. del Cobalt
C. de l'Estany
Passeig de la Zona Franca (antigament: Passeig de les Acàcies)
Cal Rufà
Cal Camorra
C. de l'Acer
Institut Montjuïc
C. del Cisell
Cal Magarinyes
Cal Sitjar
C. del Plom
Fàbrica El Prat Vermell
Plaça Falset
Parc de les Tretze Roses
C. d'Arnes
C. d'Asco
Cal Jan
C. d'Ulldecona
Cal Miquelàs
C. de Cal Cisó
Cal Cisó
Cal Agut
C. dels Motors
Cal Felip o Cal Güell
Cal Campà
Cal Canyet
Cal Munné
Pedrera Moragas

14 Fira Barcelona
10 Fàbrica Philips
11 Parc Can Sabaté
13 Plaça i Mercat de la Marina
04 Casa del Rellotge
05 Masia Can Mestres
12 La Bàscula
09 Mercadillo de la Marina - Zona Franca
01 Castell del Port
15 Plaça del Moviment Obrer +Skatepark
07 Colònia Bausili
16 La Chalmeta
08 Cases Barates "Eduard Aunós"
06 Colònia Santiveri
02 Cementiri de Montjuïc
03 Far de Montjuïc

ESCALA 1/3300
0 25 50 100 150 200

GUIES D'ARQUITECTURA I URBANISME DE BARCELONA